

Дніпровський національний
університет імені Олесея Гончара

ГО «Центр соціально-політичних
досліджень»

ГРАНІ

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АЛЬМАНАХ

Том 20 № 11
2017

Заснований у 1998 році. Виходить щомісяця.
Індекс журналу в каталозі передплатних видань України – 41703
Свідоцтво про реєстрацію КВ № 19758 – 9558 ПР від 19.03.13

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 21.12.2015 № 1328 журналу надано статус фахового видання з історичних, філософських, політичних та соціологічних наук.

ISSN 2077-1800 (Print); ISSN 2413-8738 (Online)

Журнал зареєстровано та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах та базах даних: IndexCopernicus (Impact Factor ICV 2016 – 69.82); Google Scholar; National Library of Ukraine Vernadsky; Universal Impact Factor; Vsenauki.ru; BASE – Bielefeld Academic Search Engine; General Impact Factor; SIS Scientific Group

ЗАСНОВНИКИ

ВНЗ «Дніпровський національний університет ім. Олесея Гончара»
ГО «Центр соціально-політичних досліджень»

ВИДАВЕЦЬ

Видавництво «Грані»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2131 від 23.05.2005

РЕДАКЦІЯ

Головний редактор: Квітка С.А.
Заступники головного редактора: Гусаревич Н.В., Колесников К.М., Кривошеїн В.В., Шевцов С.В., Шляхов О.Б.
Видавничий редактор: Лиман Д.С.
Коректор української та російської мов: Туранська А.М.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Іваненко В.В.	д.і.н., проф., акад. Укр. академії іст. наук (Україна)	Пронякін В.І.	д.філос.н., проф. (Україна)
Аяган Б.Г.	д.і.н., проф. (Казахстан)	Робертс Кен	д.соціол.н., проф. (Великобританія)
Венгер Н.В.	д.і.н., проф. (Україна)	Світленко С.І.	д.і.н., проф. (Україна)
Висоцький О.Ю.	д.п.н., проф. (Україна)	Святець Ю.А.	д.і.н., проф. (Україна)
Вятр Єжі	д.п.н., проф. (Польща)	Сидиков Е.Б.	д.і.н., проф. (Казахстан)
Городяненко В.Г.	д.і.н., проф. (Україна)	Суїменко Є.І.	д.філос.н., проф. (Україна)
Жук С.І.	д.і.н., проф. (США)	Схюрман Паул	д.філос.н. (Нідерланди)
Катасв С.Л.	д.соціол.н., проф. (Україна)	Третяк О.А.	д.п.н., проф. (Україна)
Квітка С.А.	к.філос.н., доц. (Україна)	Токовенко О.С.	д.філос.н., проф., акад. Укр. академії політ. наук (Україна)
Кирилюк Ф.М.	д.філос.н., проф., акад. Укр. академії політ. наук (Україна)	Тупиця О.Л.	д.п.н., проф. (Україна)
Кривошеїн В.В.	д.п.н., проф. (Україна)	Хейнемаа Сара	д.філос.н., проф. (Фінляндія)
Лісенко О.В.	д.соціол.н., проф. (Україна)	Хижняк Л.М.	д.соціол.н., проф. (Україна)
Лобанова А.С.	д.соціол.н., проф. (Україна)	Хміль В.В.	д.філос.н., проф. (Україна)
Лобода Ю.О.	к.філос.н., доц. (США)	Шабанова Ю.О.	д.філос.н., проф. (Україна)
Нікілєв О.Ф.	д.і.н., проф. (Україна)	Шевцов С.В.	д.філос.н., проф. (Україна)
Ніколенко В.В.	д.соціол.н., доц. (Україна)	Шляхов О.Б.	д.і.н., проф. (Україна)
Окороков В.Б.	д.філос.н., проф. (Україна)	Щудло С.А.	д.соціол.н., проф. (Україна)
Побочий І.А.	д.п.н., проф. (Україна)	Юрченко С.В.	д.п.н., проф. (Україна)

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 49000, Дніпро, вул. Святослава Хороброго (вул. Чкалова), 25, оф. 21
+38(056)744-42-39, grani@grani.org.ua, www.grani.org.ua

Друкується за рішенням Вченої ради Дніпровського національного університету імені Олесея Гончара (протокол № 5 від 23.11.17).

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, підприємств, організацій, установ та ін. інформації несуть автори статей. Висловлені у цих статтях думки можуть не збігатися з точкою зору редакційної колегії і не покладають на неї ніяких зобов'язань. Передруки і переклади дозволяються лише за згодою автора та редакції.

Віддруковано у ФОП Миргородська М.С., Україна, 49000, Дніпро, вул. Старокозаська, 12д, 8а

Oles Honchar Dnipro national university

NGO «Center of social and political researches»

GRANI

SCIENTIFIC-THEORETICAL ALMANAC

Vol. 20 № 11
2017

Founded in 1998. Academic monthly journal.
Subscription index in Ukraine – 41703
Registration license: KB № 19758 – 9558 IIP; issued 19.03.13

By Decree № 1328 of 21 December 2015 issued by the Ministry of Education and Science of Ukraine the status of specialized publication on historical, philosophical, political and sociological sciences was given.

ISSN 2077-1800 (Print); ISSN 2413-8738 (Online)

The journal is registered and indexed in the following international catalogues and databases:
IndexCopernicus (Impact Factor ICV 2016 – 69.82); Google Scholar; Vernadsky National Library of Ukraine; Universal Impact Factor; Vsenauki.ru; BASE – Bielefeld Academic Search Engine; General Impact Factor; SIS Scientific Group

FOUNDERS	Oles Honchar Dnipro national university NGO «Centre of sociopolitical research»
PUBLISHER	Publishing house «Grani» Publishing license: ДК № 2131 dated 23.05.2005
EDITORIAL	Editor in Chief: Kvitka S.A. Deputy Editor in Chief: Husarevych N.V., Kolesnikov K.M., Krivoshein V.V., Shevtsov S.V., Shlyakhov O.B. Managing Editor: Lyman D.S. Proof of Ukrainian and Russian languages: Turans'ka A.M.

EDITORIAL BOARD

Ivanenko V.V.	Full Prof. Dr., academician of the ukrainian academy of historical sciences (Ukraine)	Pronyakin V.I.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Ayahan B.H.	Full Prof. Dr. (Kazakhstan)	Roberts Ken	Full Prof. Dr. (United Kingdom)
Wenger N.V.	Full Prof. Dr. (Ukraine)	Svitlenko S.I.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Vysotsky O.Yu.	Full Prof. Dr. (Ukraine)	Svyatets' Yu.A.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Vyatr Ezhi	Full Prof. Dr. (Poland)	Sydykov E.B.	Full Prof. Dr. (Kazakhstan)
Gorodyanenko V.G.	Full Prof. Dr. (Ukraine)	Suimenko E.I.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Zhuk S.I.	Full Prof. Dr. (USA)	Schuurman Paul	Full Prof. Dr. (Netherlands)
Kataev S.L.	Full Prof. Dr. (Ukraine)	Tretyak O.A.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Kvitka S.A.	Assoc. Prof. Dr. (Ukraine)	Tokovenko O.S.	Full Prof. Dr., academician of the ukrainian academy of political science (Ukraine)
Kyrylyuk F.M.	Full Prof. Dr., academician of the ukrainian academy of political science (Ukraine)	Tupytsya O.L.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Kryvoshein V.V.	Full Prof. Dr. (Ukraine)	Heinamaa Sara	Full Prof. Dr. (Finland)
Liseyenko O.V.	Full Prof. Dr. (Ukraine)	Khyzhnyak L.M.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Lobanova A.S.	Full Prof. Dr. (Ukraine)	Hmil' V.V.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Loboda Y.O.	Assoc. Prof. Dr. (USA)	Shevtsov S.V.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Okorokov V.B.	Full Prof. Dr. (Ukraine)	Shlyakhov O.B.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Nikilev A.F.	Full Prof. Dr. (Ukraine)	Shchudlo S.A.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Nikolenko V.V.	Assoc. Prof. Dr. (Ukraine)	Yurchenko S.V.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Pobochoj I.A.	Full Prof. Dr. (Ukraine)		

EDITORIAL OFFICE 25, Svyatoslava Khorobroho (Chkalov) St., office 21, Dnipro, Ukraine, 49000
+38(056)744-42-39, granidp@gmail.com, www.grani.org.ua

Published by the decision of the Academic council of Oles Honchar Dnipro national university (protocol № 5 dated 23.11.17).

Responsibility for facts, quotations, private names, enterprises and organizations titles, geographical locations etc. to be bared by the authors.
The editorial office and board do not always share the views and thoughts expressed in published articles.
Reprints and translations are allowed on the written consent with the editorial office and the author.

Printing facilities: Sole proprietor Myrhorodska M.S., 12d, Starokosatska St. apt. 8a, Dnipro, Ukraine, 49066

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ

- Тарасенко О.О. Штрихи до творчого портрету Віталія Яковича Шульгіна (школа істориків університету св. Володимира) 5
- Берест І.Р. Аналіз львівської профспілкової преси поліграфістів на прикладі часописів “Czcionka” I “Przewodnik dla spraw drukarsko-litograficznych” 17
- Матухно Ю.О. Основні напрями оновлення свят після повалення царизму (на матеріалах Півдня України) 22
- Мосієнко О.В. Аналіз результативності австро-угорської та російської пропаганди на Південно-Західному фронті Першої світової війни 30

СОЦІОЛОГІЯ

- Нечитайло І.С. Роль освіти у встановленні самоорганізаційного соціального порядку 36
- Бірюкова Т.Ф. Технології формування соціальної толерантності в Україні: соціологічний аналіз 42
- Вашрова Н.В., Володько В.В. Соотечественники, проживающие в США, как референтная группа современных украинских мигрантов 50
- Гніт Ю.М. Академічний дискурс вивчення ідентичності в українській гуманітаристиці 56
- Гоць А.А. Прояви дискримінації на ринку праці України: соціологічний аналіз 64
- Фітісова А.В. До проблеми фундаментальної концептуалізації соціального зв'язку 70
- Хижняк О.В. Креативний потенціал викладачів вищої школи України 75
- Химович О.С. Історико-теоретичні засади вивчення та діахронний вимір сучасної трудової міграції 82

ФІЛОСОФІЯ

- Новикова Д.М. Бажання «бути щасливим» як дисциплінарна норма сучасності 89
- Скляр А.В. Альтруїстичні аспекти діяльної любові Володимира Соловйова 96
- Форкош С.М. Цивілізаційний смисл потенціалу сучасної культури 103

ПОЛІТОЛОГІЯ

- Максимець Б.В. Українська повстанська армія у призмі інституційної та політико-ідеологічної трансформації українського націоналізму 108

УДК 316:378
doi: 10.15421/1717145

Роль освіти у встановленні самоорганізаційного соціального порядку

I. С. Нечитайло

*Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»,
Харків, Україна*

Осмислено соціетальні зміни, що відбуваються в сучасному українському соціумі, та ролі освіти як їх каталізатора. Такі зміни розглядаються як процеси творення та перетворення соціального порядку. Соціальний порядок сучасного високодинамічного суспільства охарактеризовано як порядок самоорганізації. Зазначено, що здатність до самоорганізації є необхідною умовою життєздатності високодинамічних систем. Встановлено, що всі сучасні суспільства відрізняються одне від одного ступенем самоорганізованості соціального порядку, який є тим вищим, чим більшою є міра причетності дорослих дієздатних членів суспільства до вироблення та прийняття рішень, обов'язкових для виконання всіма членами суспільства. Наголошується, що розвиток України, як одного з сучасних суспільств, висуває на перший план проблему встановлення самоорганізаційного соціального порядку, що, на думку авторки, призведе до справжньої (не декларативної) демократії. Оцінюється роль освіти в процесі встановлення такого порядку. При цьому освіту розглянуто як особливу, соціалізаційну, соціальну практику, що передбачає створення специфічних комунікацій і взаємодій, способів узгодження і оформлення соціальних смислів і дій, в межах яких формуються певні габітуси, яких потребує порядок самоорганізації.

Ключові слова: соціальні зміни; суспільство (традиційне / сучасне); організація; самоорганізація; соціальна практика; соціалізаційна освітня практика; габітус; нерівноважність системи

The role of education in the establishment of self-organizational social order

I. S. Nechitaylo

*Kharkiv Humanitarian University "People's Ukrainian Academy"
Kharkov, Ukraine*

The social order of modern highly dynamic society is the order of self-organization. Ability to self-organization is a prerequisite for the viability of highly dynamic systems. All modern societies differ from each other by the degree of self-organization of a social order, which is the higher as the greater the degree of involvement of adult members of society in the development and adoption of decisions binding on all members of society.

The development of Ukraine puts forward the problem of establishing a self-organizing social order, which will lead to genuine (not declarative) democracy. The changes, taking place in Ukraine, are denoted by the term «transformation», which characterizes the high degree of non-equilibrium of the system that goes from the old to the new social order, in the absence of more or less distinct outlines of the new one. This state of the system is accompanied by a significant weakening of the influence of social institutions. Sustainable institutional order is impossible. Numerous social orders are established. These social orders are formed and transformed by social practices. Social practice is a form of implementation of the institute. Changing typical behaviors of individuals leads to the transformation of social practices, which does not change the institution, but affects the implementation of its functions.

The author focuses on the role of education in the process of establishing self-organizing social order. Education considered as a special social practice, which involves the creation of specific communications and interactions, methods of harmonizing and designing social meanings and actions within which certain habitus as the product of this practice. At the same time, habitus generate practices of individuals and groups.

After the A. Reckwitz, author consider educational practice as consisting of the following components and elements: (1) forms of bodily activity, constructed by authority and demonstrating as belonging to the status, and the distance between the status of those who teach and those who study; (2) forms of mental activity (as cognitive practices, cognitive styles of participants educationally process; (3) things and their use as elements of the material component of the educational environment; (4) background and motivational knowledge as types of implicit knowledge; (5) state of emotions as derivatives of ethos (non-material component of the educational environment of an educational institution).

Regarding modern Ukrainian society, given its democratization as a process of establishing a self-organizing social order, educational practice should generate habitus of «freedom and creativity» (P. Bourdieu).

In connection with such representations, an important question are updated: what changes should be made with components and elements of educational practice in order to transformed habitus (as a result of these changes) produce practices that will form the basis for self-organizing social order?

The search for answers to this question determines the direction of further author's scientific activity.

Цитування даної статті: Нечитайло І. С. Роль освіти у встановленні самоорганізаційного соціального порядку / І. С. Нечитайло // Науково-теоретичний альманах «Грані». - 2017. - № 11. - С.36-41

Citation of this article: Nechitaylo, I. S. (2017). Rol osvity u vstanovlenni samoorganizatsiinoho sotsialnoho poriadku [The role of education in the establishment of self-organizational social order] Scientific and theoretical almanac "Grani", 20 (11): 36-41.

Received: 10.10.2017

Accepted: 08.11.2017

Keywords: social changes; society (traditional / modern); organization; self-organization; social practice; socialization educational practice; habitus; non-equilibrium of the system

Роль образования в установлении самоорганизационного социального порядка

И. С. Нечитайло

*Харьковский гуманитарный университет «Народная украинская академия»,
Харьков, Украина*

Осмыслено социетальные изменения, происходящие в современном украинском обществе, и роли образования как их катализатора. Такие изменения рассматриваются как процессы образования и преобразования социального порядка. Социальный порядок современного высокодинамичного общества охарактеризованы как порядок самоорганизации. Подчеркивается, что способность к самоорганизации является необходимым условием жизнеспособности высокодинамических систем. Установлено, что все современные общества отличаются друг от друга степенью самоорганизованности социального порядка, которая тем выше, чем больше степень причастности взрослых дееспособных членов общества к выработке и принятию решений, обязательных для выполнения всеми членами общества. Отмечается, что развитие Украины, как современного общества, выдвигает на первый план проблему установления самоорганизационного социального порядка, что, по мнению автора, приведет к настоящей (не декларативной) демократии. Оценяется роль образования в процессе установления такого порядка. При этом образование рассматривается как особая, социализационная, социальная практика, предусматривающая создание специфических коммуникаций и взаимодействий, способов согласования и оформления социальных смыслов и действий, в рамках которых формируются определенные габитусы, которые необходимы для установления порядка самоорганизации.

Ключевые слова: социальные изменения; общество (традиционное / современное); организация; самоорганизация; социальная практика; социализационная образовательная практика; габитус; неравновесность системы

Постановка проблеми. Сучасний соціум є високо динамічним, таким що постійно змінюється. Багато наукових праць присвячено аналізу тих змін, що відбуваються. Багато різних термінів використовується для характеристики цих змін. Такі зміни найчастіше розглядаються, як перехід від одного типу суспільства до іншого: від індустріального до постіндустріального (або суперіндустріального), від модерну до постмодерну (або нового модерну). Утім, в яких би термінах не описувався цей перехід, по суті, йдеться про перетворення соціального(их) порядку(ів), тобто якісну зміну фундаментальних підстав існування та розвитку суспільства. Саме таке перетворення відбувається в сучасному українському суспільстві, у зв'язку з чим набуває актуальності наукове осмислення цього процесу, факторів, що його обумовлюють і спрямовують, та можливих наслідків.

Аналіз досліджень і публікацій. Соціологічне тлумачення соціального порядку значно відрізняється від того, яким оперують юридичні науки, і багато у чому збігається з філософським його розумінням. Отже, з соціологічної точки зору, соціальний порядок – стан суспільства (як соціальної системи), який характеризується відносною стабільністю, врівноваженістю, збалансованістю соціальних відносин, норм у суспільстві та задає індивідам, групам тощо відповідні моделі (зразки, стандарти) поведінки поза сферою державних (офіційних), правових та виробничих (ділових) зв'язків і відносин. Саме в такому або схожому розумінні поняття соціального порядку використовуються багатьма сучасними соціологами. Науковими працями І. Литвиненко, С. Павлова, О. Пешкової, В. Смирнова, М. Соболевської, В. Судакова та інших вчених зроблено значний внесок у концептуальну розбудову проблематики соціального поряд-

ку, процесів творення і перетворення соціальних порядків, у розуміння та пояснення сутності тих змін, що відбуваються в світі та в Україні [5; 6; 8]. Утім, недостатньо уваги приділяється конкретизації та концептуалізації рушійних сил, що спрямовують зазначені процеси. У цьому сенсі, на нашу думку, значною «рушійною потужністю» володіє освіта, зокрема, якщо її розглядати як особливу соціальну практику.

Мета дослідження. З огляду на викладене вище, метою даної статті є осмислення ролі освіти в перетворенні соціального порядку сучасного українського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Українське суспільство ми розглядаємо як окремих, особливий «випадок» суспільства «сучасного». Теоретично, відповідно до трактування Т. Парсонса, під сучасними суспільствами маються на увазі ті, в яких відбулася індустріальна революція, в наслідок чого вони стали в основному промислово-міськими. Вчений протиставляє сучасні й традиційні суспільства. Як перші, так і другі можуть існувати (і існують) одночасно, але при цьому мають принципові відмінності, тобто відрізняються за наступними принципами: 1) «включення / досягнення» – в традиційних суспільствах роль і становище індивіда в більшій мірі визначені аскриптивними ознаками (віком, статтю, походженням та ін.), тобто незалежними від самого індивіда обставинами; в сучасних суспільствах роль індивіда та його соціальне становище визначаються, здебільшого, результатом його власної діяльності, досягненнями, які отримують визнання; 2) «партикуляризм / універсалізм» – в традиційних суспільствах ставлення до людини в значній мірі залежить від її соціального походження, а також приналежності до окремих соціальних осередків (сім'ї, клану та ін.);

в сучасних суспільствах всі люди мають рівні права, незалежно від їх походження та приналежності; 3) «дифузність / специфічність» – традиційні суспільства характеризуються ролевою дифузією; в сучасних суспільствах постійно відбувається спеціалізація і диференціація ролей; 4) «афективність / афективна нейтральність» – в традиційних суспільствах основа міжособистісної взаємодії має виразний афективний (чуттєво-емоційний) характер; у суспільствах сучасних взаємодія будується, переважно, на розумно-раціональній основі; 5) «колективізм / індивідуалізм» – в традиційному суспільстві мотиви і діяльність людей прив'язані до колективних зразків, норм, загальних цілей; в сучасному – діяльність людей орієнтована більшою мірою на досягнення індивідуальних цілей і багато в чому залежить від самооцінки [4, с. 288].

Як бачимо, за Парсонсом, традиційні та сучасні суспільства розрізняються, перш за все, за ролями людини в цих суспільствах. Вважаємо за необхідне підкреслити, що, розглядаючи українське суспільство як «сучасне», ми не маємо на увазі «модерність», яка відрізняє його від постсучасних (постмодерного, постіндустріального та ін.) суспільств. В даному випадку сучасне суспільство – це таке, що існує в теперішньому часі, тобто суспільство, в якому ми зараз живимо. Сучасне суспільство, як прив'язана до теперішнього часу фаза загального суспільного розвитку, принципово відрізняється від усіх попередніх фаз і характеризується процесами абсолютного протилежними тим, які спостерігалися на попередніх фазах. Як пише О. Пешкова, централізацію сьогодні змінює децентралізація (регіоналізація), ієрархізацію і бюрократизацію – демократизація; стандартизацію і колективізацію – індивідуалізація. Традиційні суспільства організовані й впорядковані як «жорстке ціле», яке справляє непереборний тиск на його частини (в тому числі, на індивіда). У сучасній соціально-філософській думці підкреслюється, що, відчуваючи себе частиною чогось великого, такого, що справляє тиск, індивід і сам стає «частковим»: прагне до поєднання, доповнення і злиття, а не до виокремлення, виділення, своєрідного прояву. В таких суспільствах значущість людини визначається внеском у «ціле», в реалізацію його мети, ступенем задоволення потреб «цілого» [6, с. 128].

Перехід від традиційних суспільств до сучасних супроводжується переходом від структур жорстко ієрархізованих до гнучких, горизонтальних, мережоподібних структур. Гнучкість структур сприяє мінливості суспільства. Мінливий та нестабільний соціум постає перед індивідом як невизначеність

і вимагає не пристосування, а перетворення і прагнення до перетворення, заснованого на усвідомленні гнучкості структур. У сучасному суспільстві значущість індивіда визначається наявністю та розкриттям його перетворювального потенціалу.

Соціальний порядок сучасного суспільства постає як такий, що вкорінений в ментальних (розумових) пластах соціального – в колективних когнітивних і символічних утвореннях, згідно з якими відбувається індивідуальне приписування значень і смислів подій і ситуацій і, як наслідок, координація поведінки індивідів.

Соціальний порядок сучасного суспільства – це порядок самоорганізації. Самоорганізацію, слідом за О. Куценко, ми розглядаємо як процес формування просторової, темпоральної та функціональної структур системи, що виникає спонтанно, проявляється стрибкоподібними переходами при певних характеристиках системи та без цілеспрямованого впливу ззовні [3, с. 9].

У той же час, соціальний порядок уможливується тільки завдяки тому, що поряд із випадковістю (якою б високою не була її міра) завжди існує невідповідність соціальної взаємодії. На цій підставі можна констатувати, що в будь-якому суспільстві завжди відбуваються як самоорганізаційні, так і організаційні процеси, а результуюча картина, як пише український вчений Л. Бевзенко, є наслідком непростого накладення організації і самоорганізації як основних механізмів виникнення і зміни соціального порядку [1]. На думку І. Пригожина, процеси змін в суспільстві відрізняються від процесів змін в інших живих (біологічних) системах тим, що суспільство може цілеспрямовано керувати своїми процесами змін, тобто воно характеризується (відносною) організованістю [7, с. 37]. Одиницею соціальної впорядкованості є структура. Організаційний порядок виникає тоді, коли поведінка диктується статусом і роллю. Будь-яка організація припускає наявність певної керуючої інстанції, яка керує не конкретними людьми, а ролями і статусами, і здатна регулювати діяльність організації шляхом маніпуляції цими одиницями. Л. Бевзенко пише, що всі соціальні порядки можна розрізнити за ступенем їх організованості/самоорганізованості. Традиційні суспільства відрізняються високою мірою організації соціального порядку. Але і серед сучасних суспільств також є такі. Наприклад, суспільства з авторитарними та тоталітарними режимами, які все ще мають місце у сучасному світі, також відрізняються високим організаційним порядком на фоні максимального безладу на рівні самоорганізації. У демократичних, ліберальних та подібних суспільствах, навпаки, високим є порядок самоорганізаційний. Саме порядок самоорганізації є основою демократії.

Не одне з сучасних суспільств не є «сучасним» на сто відсотків. В кожному з них, в тій чи іншій мірі, присутні ознаки традиційного суспільства. Іншими словами, всі сучасні суспільства відрізняються один від одного, так би мовити, «ступенем сучасності»: цей ступінь є тим вищим, чим більш соціальний порядок є самоорганізаційним, чим вищим є ступінь причетності більшості дорослих ді-

ездатних членів суспільства до вироблення та прийняття рішень, обов'язкових для виконання всіма членами суспільства.

З точки зору Дж. Александера, кожна сфера життєдіяльності (як соціальна сфера) є інтерактивною (під)системою, а тому може змінюватися, модифікуватися завдяки діям (діяльності), перетворювальній активності акторів. Але визрівання та реалізація перетворювального потенціалу обов'язково потребує свободи. По суті, саме характером і ступенем свободи індивіда і відрізняються сучасні суспільства від традиційних. Кожен з цих типів суспільства формує «свій» модус свободи. Як пише С. Павлов, свобода реалізується в полі взаємодії двох полюсів – суспільства і індивіда. Останній завжди і обов'язково ідентифікує себе як частину суспільства. У зв'язку з цим, «обсяг» його волі потрапляє в залежність від повноти самоідентифікації як частини цілого. У сучасних суспільствах свобода конститується як індивідуальне різноманіття, що не припускає «застрявання» індивідуальних суб'єктів у своїй ідентичності як «частини цілого», як і в будь-якій іншій ідентичності. В результаті чого свобода стає непроблематичною. Свобода, по суті, являє собою можливість самостійно міркувати і діяти, можливість індивіда здійснювати власну життєву стратегію за допомогою здатності до автономізації своїх когнітивних і діяльнісних актів від зовнішніх впливів [5, с. 99]. Свобода і суб'єктність нерозривно пов'язані. Суб'єктність являє собою міру свободи, міру можливостей, через які ця свобода реалізується.

Розвиток та встановлення демократії в Україні висуває на перший план проблему встановлення самоорганізаційного соціального порядку, заснованого на активному включенні індивідів (звичайних людей) у процеси творення та перетворення соціальної реальності. Для цього уявляється необхідним розвиток творчого (перетворювального) потенціалу індивідів, що стає можливим тільки за умови відчуття ними свободи своїх думок та дій. Іншими словами, встановлення самоорганізаційного соціального порядку в українському суспільстві потребує формування габітусів «свободи і творчості» (як їх назвав П. Бурдьє). В такому ракурсі свобода осмислюється через призму автентичності ідентичності, тобто коли людина вчиняє та діє властивим для неї чином, а її дії залежать від її внутрішнього «центру», а не від зовнішніх умов.

За Бурдьє [2, с. 28, 43], габітус – це: а) структура, що структурує; система міцних придбаних схем мислення та схильностей до дії (диспозицій), що діють на практиці як категорії сприйняття і оцінювання або як принцип, що організовує дію, а також принцип класового розподілу; принцип, який породжує практики, які відтворюють об'єктивні структури; б) стійке утворення, результат інтеріоризації культури, що зберігається до-

вгий час після припинення педагогічного впливу і (як наслідок) відбивається в практиках, що продовжують існування принципів інтеріоризованих культурних норм, цінностей, зразків поведінки.

Габітуси виробляються об'єктивним соціальним середовищем і надалі використовуються індивідами, як вихідні установки, які породжують конкретні соціальні практики. У якості одного з таких «виробляючих» середовищ ми розглядаємо освіту. На нашу думку, саме у формуванні габітусів свободи і творчості (тобто таких, що мають високий ступінь переносимості та помірні (достатні) ступені стійкості й повноти) полягає роль освіти в процесі встановлення самоорганізаційного соціального порядку.

Традиційно роль освіти як підсистеми суспільства розглядалася як така, що полягає у виконанні соціально значущих функцій (навчальних, підготовки до трудової діяльності нового покоління фахівців, селективної, соціальної інтеграції та диференціації, соціального контролю, соціальної мобільності та ін.). Але сьогодні освіта, скоріше, дисфункціонує, тобто не (так) виконує, більшість з зазначених вище функцій. Дисфункціональність освіти пов'язана з високим ступенем її консервативності, оскільки, будучи соціальним інститутом, навіть активно змінюючись, освіта не встигає за високою динамікою суспільства. Сучасні реформи освіти, за своєю суттю, є інституційними змінами, такими, що стосуються процесу поновлення (перетворення тощо) інституціонального порядку. Утім, встановлення стійких інституційних порядків у високодинамічному соціумі видається неможливим, оскільки зовнішнє середовище, яким цей соціум є для соціальних інститутів, занадто мінливе й нерівноважне. Саме тому офіційно впроваджувані реформи далеко не завжди є ефективними, такими, що позитивно впливають на функціональність освіти.

Відповідно до неофункціоналістських та пост-структуралістських уявлень, на реалізацію функцій будь-якого соціального інституту, в тому числі і інституту освіти, впливає трансформація його соціальної практики як рутинизованих дій, взаємодій та типів поведінки учасників соціальних процесів, способів узгодження та оформлення соціальних смислів (в межах яких і формуються певні габітуси). Отже, трансформація соціальної практики відбувається через зміну типових способів поведінки, типів взаємодії індивідів.

Таким чином макросоціальні зміни, до яких ми відносимо і зміни соціального порядку, є наслідком тих змін, що відбуваються на рівні соціальної практики. Соціальна практика, в свою чергу, змінюється унаслідок накопичення та рутинізації індивідуальних флуктуацій (діяльнісних відхилень), що відбуваються на мікрорівні соціальної (взаємодії). Такі індивідуальні флуктуації, в свою чергу, спричиняються змінами, що відбу-

ваються на рівні латентних складових соціальної дії (кодів та смислів). Зазначимо, що зміни, які відбуваються на рівні практики не змінюють сам інститут, а змінюють форму реалізації інституту, від якої залежить його функціонування, повнота виконання функцій. Отже, налагодження функціонування інституту освіти залежить від змін, що відбуваються на рівні освітньої практики.

Освітню практику, спираючись на А. Реквіца [10, с. 244], ми розглядаємо як таку, що складається з наступних компонентів та елементів: (1) форм тілесної активності як тілесних практик, технік тіла (за М. Моссом), що конструюються авторитетом та демонструють як належність до статусу, так і дистанцію між статусами тих, хто навчає, і тих, хто навчається; (2) форм ментальної активності (як когнітивних практик, когнітивних стилів учасників освітнього процесу); (3) речей і їх використання як елементів матеріальної складової освітнього середовища навчального закладу; (4) фонового та мотиваційного знання як видів неявного знання, що вбудоване в контекст освітнього процесу і транслюється засобами неявної педагогіки; (5) стану емоцій як похідних від етосу – нематеріальної складової освітнього середовища навчального закладу.

Габітус є, з одного боку, породженням освітнього середовища, а з іншого – він і сам породжує уявлення індивіда про соціальну реальність, конкретні соціальні практики, структурує їх. У зв'язку з такими уявленнями, актуалізується низка запитань, що потребують подальшого розв'язання: 1) якою має бути освітня практика, щоб формувати саме габітуси свободи і творчості? 2) які зміни для цього мають відбуватися на рівні її компонентів та елементів, щоб нові (оновлені, трансформовані) габітуси, які сформується у наслідок цих змін, продукували практики, що складуть основу для встановлення самоорганізаційного соціального порядку?

Висновки. Підводячи підсумок, наголосимо, що налагодження функціонування інституту освіти залежить від змін на рівні освітньої практики, яка за своїм змістом є соціалізаційною, оскільки до її складу входять компоненти і елементи, що мають властивість постійно і непомітно впливати на латентні складові соціальних (взаємодій) учасників освітнього процесу, і за умови довготривалості такого впливу (транс)формує габітуси. Отже, з огляду на перспективи подальшого дослідження, важливим та науково значущим є поглиблення знань про освіту як соціалізаційну практику.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Бевзенко Л. Социальная самоорганизация и социальные технологии: теория и практика / Л. Бевзенко // Людина в складному світі / за ред. Н. В. Кочубей, М. О. Нестеровой; вступне слово В. П. Андрущенко. – Суми : Університетська книга, 2017. – С. 71–117.
2. Бурдьє П. Бурдьє П. Университетская докса і творчество: против схоластических делений / П. Бурдьє; [Пер. с фр. Н. А. Шматко] // Socio-Logos'96. Альманах російсько-французького центра соціології і філософії Інститута соціології Російської Академії наук. – 1996. – С. 8–31.
3. Куценко О. Д. Діяльнісно-структурний потенціал трансформаційного процесу: до розробки концепції класоутворення : автореф. докт. соціол. наук / О. Д. Куценко. – Харків, 2001. – 35 с.
4. Нечитайло І. С. Изменение общества через изменение образования: иллюзия или реальность / И. С. Нечитайло. – Харьков : Изд-во «НУА», 2015. – 552 с.
5. Павлов С. В. Трансформация свободы и субъектности в современном обществе: дисс. канд. филос. наук / С. В. Павлов. – Волгоград, 2008. – 117 с.
6. Пешкова О. И. Проблема социального порядка в системе социокультурной регуляции современного общества (социально-философский анализ) : дисс. кандидат. филос. наук / О. И. Пешкова. – Краснодар, 2008. – 152 с.
7. Пригожин И. Природа, наука и новая рациональность // Знание, философия и жизнь. – 1991. – № 7. – С. 31–38.
8. Соболевская М. А. Проблема социального порядка в современной социологической теории: от дискурса порядка к порядку дискурса // Молодой ученый. – Казань, 2013. – №12. – С. 794–798.
10. Reckwitz A. Toward a Theory of Social Practices: A Development in Culturalist Theorizing // European Journal of Social Theory. – 2002. – №5 (2). – Pp. 243–263.

REFERENCES

1. Bevzenko, L. (2017). Sotsialnaya samoorganizatsiya i sotsialnye tehnologii: teoriya i praktika [Lyudina v skladnomu sviti. Za red. Kochubey, N. V.; Nesterovoy, M. O.; vstupne slovo V. P. Andruschenko]. Sumi : Unversitetska kniga, 71–117 (in Russian).
2. Burde, P. (1996). Universitetskaya doksa i tvorchestvo: protiv sholasticheskikh deleniy [Socio-Logos'96. Almanah rossiysko-frantsuzskogo tsentra sotsiologii i filosofii Instituta sotsiologii Rossiyskoy Akademii nauk]. 8–31 (in Russian).
3. Kutsenko, O. D. (2001). Diyalnisno-strukturniy potentsial transformatsiynogo protsesu: do rozrobki kontseptsii klasoutvorenniya : avtoref. dokt. sotsiol. nauk. Harkiv. 35 s. (in Ukrainian).
4. Nechitaylo, I. S. (2015). Izmenenie obschestva cherez izmenenie obrazovaniya: illyuziya ili realnost. – Harkov : Izd-vo «NUA», 2015. – 552 s. (in Russian)
5. Pavlov, S. V. (2008). Transformatsiya svobody i subektnosti v sovremennom obschestve: diss. kand. fil. nauk. – Volgograd. 117 s. (in Russian)
6. Peshkova, O. I. (2008). Problema sotsialnogo poryadka v sisteme sotsiokulturnoy regulyatsii sovremennogo obschestva (sotsialno-filosofskiy analiz) : diss. kandid. fil. nauk. Krasnodar, 152 s. (in Russian)
7. Prigogin, I. (1991). Priroda, nauka i novaya ratsionalnost. Znanie, filosofiya i jizn, № 7, 31–38 (in Russian).
8. Sobolevskaya, M. A. (2013). Problema sotsialnogo poryadka v sovremennoy sotsiologicheskoy teorii: ot diskursa poryadka k poryadku diskursa. Molodoy ucheniy. Kazan, №12, 794–798 (in Russian).
10. Reckwitz, A. (2002). Toward a Theory of Social Practices: A Development in Culturalist Theorizing. European Journal of Social Theory, №5 (2), 243–263.

Нечитайло Ірина Сергіївна – кандидат соціологічних наук, доцент
Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія», Харків, Україна
Адреса: 61000, Харків, вул. Лермонтовська, 27
E-mail: nechit@ukr.net

Nechitaylo Irena S. – PhD of sociology, associate professor
Kharkov University of Humanities «Peoples Ukrainian Academy»
Address: 27, Lermontovska st., Kharkiv, 61000, Ukraine
E-mail: nechit@ukr.net
ORCID: 0000-0002-0056-0370